

KNAPP ÉVA —
TÜSKÉS GÁBOR

Magyarország – Mária országa

Egy történelmi toposz a XVIII. századi egyházi irodalomban

Knapp Éva irodalomtörténész, könyvtáros, az ELTE Egyetemi Könyvtára Kézirat- és Ritkaságtárának osztályvezetője, az MTA doktora.

Tüskés Gábor irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézete XVIII. Századi Osztályának osztályvezetője, az irodalomtudomány doktora.

A dolgozat az ITK 2000. 5–6. számában megjelent tanulmány felhasználásával készült, ahol a teljes forrás és irodalomjegyzék is megtalálható.

**A toposz
meghonosodása a
hazai egyházi
irodalomban**

A Mária-tisztelet történetének egyik meghatározó vonulatát alkotja az elképzelés Mária országokat és népeket védő szerepéről. Korai bizánci előzmények után az eszme a 10–12. században alakult ki Nyugat-Európában. Aktualizálása jól meghatározható vallási, politikai célok érdekében történt, melynek során egyre újabb gondolati tartalmakkal telítődött. A késő középkorban és a kora újkorban Franciaországot, Bajorországot, Ausztriát, Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot egyaránt Mária országának tekintették, s Mária országpatronátusa fontos szerepet töltött be többek között a nemzeti azonosságtudat, a politikailag motivált Mária-kultusz, az egyházi irodalom és az ikonográfia alakulásában.

A toposz meghonosodása a hazai egyházi irodalomban

Az irodalomtörténet számára a Magyarország — Mária országa, Regnum Marianum egy több nemzetnél különböző formában élő, nemzetközi toposzegyüttes helyi változata. Története szorosan összekapcsolódik a történelemfelfogás változásával. Ma ismert formájában — a Máriára mint Patrona Hungariae-re és Szent István király legendai gyökerű országfelajánlására vonatkozó középkori és humanista előzmények után — viszonylag későn, a 17. század első felében honosodott meg Magyarországon. Ettől kezdve folyamatosan jelen van a latin és magyar nyelvű katolikus barokk egyházi irodalomban, s fontos szerepet játszik a korszak ideológiai gondolkodásában, politikai, eszmei propagandájában, közvéleményének alakításában. A toposz a vezető egyházi értelmiség körében alakult ki, s a népszerű egyházi műfajok közvetítésével viszonylag gyorsan eljutott a legszélesebb rétegekhez. Kezdetben főként pragmatikus történelmi műfajok hordozzák, majd a 17. század elejétől növekvő szerephez jut az irodalmi feldolgozásokban, mindenekelőtt az ún. használati irodalom legkülönbözőbb műfajaiban.

A gondolat mélyen gyökerezett a 16–18. századi Magyarország kultúrájában és történelmi valóságában. Megformálásában döntő szerepet játszott az ellenreformációs irodalom, annak egyik fő vonulatát alkotja. A vallási meghatározottságú, az egész országra kiterjedő középkori Patrona Hungariae fogalom az ellenreformáció idején a Regnum Marianum alakban felekezeti jellegűvé alakult

át. Ez a hangsúlyeltolódás odavezetett, hogy protestáns szerzők alig vagy csupán bírálatai keretében használják, s a világi tárgyú irodalomban csak elvétve fordul elő. Ettől kezdve a toposz egyre mélyebben beépült a katolikus történelem- és nemzettudat érték-szemléletébe, s jelentősen hozzájárult a felekezeti azonosságtudat erősítéséhez. A toposznak ez a felekezeti meghatározottsága, megosztó szerepe egyben jelzi a magyar irodalomban megjelenő hagyományrendszerek fokozatos elkülönülését.

**Az elhagyatottság
tudat közvetett
kifejezője**

A gondolat létrejöttéhez és megszilárdulásához jelentősen hozzájárult a Mohács utáni nemzeti tudat másik meghatározó összetevője, a török hódítás, a kollektív elhagyatottság- és fenyegetettség érzet. A Mária országa gondolat — más, ekkor virágzó nemzeti toposzokkal együtt, mint például a *querela Hungariae* és a *propugnaculum Christianitatis* — lényegében ennek az elhagyatottság és fenyegetettség tudatnak a közvetett kifejezője, bizonyos értelemben kompenzálója. Azt az elképzelést, sajátos védettség tudatot erősíti, hogy az országnak, a nemzetnek van egy mindenkinél hatalmasabb égi patrónusa. Ez a fenyegetettség tudat a töröktől való felszabadulás után sem szűnt meg, s ettől kezdve az idegen uralkodók abszolutista kormányzása, elnyomó politikája és az ország területi széttagoltsága, függő helyzete táplálta a fokozatosan új arculatot öltő, egyfajta lelki erőforrásként is működő toposzt.

**A Regnum Marianum
államelméleti
kiaknázása**

A 17. század végén két új, politikai színezetű motívum jelenik meg a Regnum Marianum vonzáskörében, amelyek hozzájárultak a toposz államelméleti kiaknázásához. A két új motívum — a rendi jogok előtérbe állítása és a királyi hatalom Mária által történő megerősítésének hangsúlyozása — közvetve abszolutizmussal szembe fordított tendenciát hordoz. Az előbbire jó példa Esterházy Pál, aki mindig beleszótta a Regnum Marianum-gondolatot a Mária-tiszteletet szorgalmazó műveibe. Közismert imádságában Máriát a Magyarok Nagyszűzanyának, Magyarországot pedig az ő különös pártfogásáért Mária országának nevezi, s kéri, vezérelje a hitetlenkedőket az igazak okosságára. Az egész világon fellelhető Mária-kegyképek történetét összegző munkájának ajánlásában „Magyarország örökös és kegyelmes Asszonyának” mondja Máriát, s a mű végén külön fejezetet szentel a Patrona Hungariae-nek, az ország „csudálatos oltalmazójának”. (Esterházy 18. századi jezsuita követője, Nedeczki László a magyarországi Mária-kegyképeket számba vevő munkája elején foglalkozik a Patrona Hungariae-vel.) A Mária szombati tiszteletére Esterházy által összeállított példagyűjtemény ajánlásában Mária „az Magyar Nemzetnek örökös Királyné Asszonya”, az Andreas Brunner szentéletrajz-gyűjteményének fordítását tartalmazó mű ajánlása pedig egyenesen Máriához mint „Magyar Országunk választott Oltalmazójához” szól. A *Litaniae ad B. Virginem Mariam* ajánlásában Esterházy — a Mária szolgája gondolat értelmében — Mária „haereditarius

**Az abszolútizmussal
szembenálló rendi
elképzelések táplálója**

vasallusának” tekinti magát, ezzel közvetve kifejezi az elképzelést, amely szerint a királyhoz hasonlóan a rendek is Máriától kapták jogaikat. Lényegében ugyanerre utal a 18. század közepén Padányi Bíró Márton, amikor azt hangoztatja, hogy a „nemesi szabadságnak levelét magában foglaló könyv a Boldogságos Szűz Mária”.

A rendi jogoknak ez a hangsúlyozása a *Regnum Marianum* toposszal közvetve ugyanúgy az uralkodó abszolútizmusának mérseklésére irányul, mint a királyi hatalom Mária általi közvetítését emlegető, a Habsburg-ház örökösödési jogát megkérdőjelező nézet. Ez utóbbit hatásosan képviseli a 17–18. század fordulójának jeles szónoka, Csete István. Csete szerint az ország és a korona „Szent István király testamentumából” Máriáé, s ő annak adhatja, akinek tetszik és aki alkalmas erre. Az alkalmasság mértéke elsősorban maga Szent István, ellenpéldái Péter, Aba Sámuel és I. András. A király természetfölötti kiválasztását Csete szerint meg kell erősítenie a „főrendek és státusok akaratának”. Közvetve a Habsburg-ház örökösödési joga ellen érvel, amikor Szent István koronafelajánlását úgy értelmezi, mintha a király ezzel akarta volna elérni, hogy „ahhoz a mennyei záloghoz se barátság, se sógor-ság, se ajándék hozzá ne férhetne”. Az idézetben az országfelajánlást — az időközben kialakult és a 18. század végéig országosan elterjedt képzőművészeti hagyománnyal összhangban — a koronafelajánlás helyettesíti, ami nem áll egyedül a kor szövegeiben. Ugyanerre a Csete-féle elképzelésre még világosabban utal az a Franciscus Stanislaus Phoenicius (Fenicki) lengyel jezsuita mariológus művét kivonatoló és bővítő, *Magna Hungariae Domina* című kiadvány a 18. század elejéről, melynek ajánló verse a magyar trón királynőjének nevezi Máriát. Az Árpád-ház örökösödési jogával mit sem törődve a mű egy helyütt azt állítja, hogy a jelenlegi ausztriai házat kivéve Magyarország örökösödési jogon eddig nem jutott senki hatalmába, mert az kezdettől fogva Máriáé. Mindez mutatja, hogy a 17–18. század fordulóján a *Regnum Marianum* gondolat megújult a barokk államelmélet keretében, s hozzájárult az abszolútizmussal szembenálló rendi elképzelések megfogalmazásához.

**A toposz irodalmi
kanonizálódása**

A 18. század elejétől a *Regnum Marianum* egyre gyakrabban válik egész művek központi gondolatává, a művek tartalmát, szerkezetét és retorikai sajátosságait egyaránt meghatározó elemé. II. Rákóczi Ferenc bújdosó énekében a nemzeti büntudat és a zsidó-magyar történelmi sorspárhuzam eszméivel kapcsolódik össze. Irodalmi kanonizálódását és a nemzetközi elterjedés útját egyaránt jelzi, hogy a koronafelajánlás motívumával együtt megtalálható Czittinger Dávid írói lexikonának a betűrend elé kiemelt legelső, Szent Istvánt méltató címszavában ugyanúgy, mint majd a század második felében Horányi Elek munkájában. Különösen tág teret nyitott a toposz alkalmazásának a prédikáció és az iskoladráma, ezért sorsát a továbbiakban — mellőzve a gazdag

egyházi énekhagyományt és az egész jezsuita eposzirodalmat — e két műfajban követjük nyomon.

A már említett Csete István — Gyalogi János által latinból magyarra fordított és posztumusz kiadott — prédikációgyűjteményének Gyalogi által írt ajánlása „Nagy Boldog Aszszony lábaihoz”, „Nagy Aszszonyunk Patrónánkhoz” fordul, s az ajánlás végén Gyalogi „Nagy Aszszonyunknak Duna s Tisza között Birodalma földén Örökös szolgájának” mondja magát. A Nagyboldogaszszony napjára írt ötödik, 1703-ban a győri székesegyházban elmondott prédikáció teljes egészében a querela Hungariae és a Regnum Marianum toposzok összekapcsolására épül, s a két, komparatív szerkezeti modellbe illesztett toposz erőteljesen befolyásolja a beszéd retorikai szerveződését. Az ügyesen dramatizált beszéd első részében Magyarország a szolgálatban egyedül hagyott Márta képében panaszt tesz Krisztusnál az országtól elfordult Máriára. A második részben Krisztus válaszából megtudjuk az elfordulás okát, s a panasz átfordul Mária engesztelő imádságába. A bevezető a Szent István-i országfelajánlásból kiindulva fejtegeti a panasz okát, s az ország elkötelezését Máriának a „ha az emberek halgatnak, a kövek is kiáltják Mária Országát” fordulattal nyomatékosítja. Az ország jelen állapotának bemutatását a Szent Istvánra, Máriára és a Magyarok Patrónájára alkalmazott „ubi sunt” formula ismétlése indítja, s maga a panasz a nagyszerű múltat, az egykor virágzó ország képét és a jelen sanyarú körülményeit szembesíti egymással.

Az ország nyomorúságának bemutatására Csete erőteljes képek sorát adja Márta szájába: Magyarország, azaz Mária „egész Háza füstölög, minden felől tűz, minden felől háború, fegyver-tsattogás, ostrom, vér-ontás, halál és pusztulás; Mária örökségét tépik, égetik, rabolják; ki mellettek szóllyon, nints”. Az ország mint Mária öröksége, Regnum Marianum, „tolvajok barlangjává” változott, a templomokban „el-nézheted a pók-hállós székeket és óltáridat”, s nincsenek Mária-tiszteletükről ismert Szécsényi Györgyök, Esterházy Pálok és Losontzi Istvánok. A jól ismert gondolatmenet szerint a Szent István által Máriával kötött szövetség felbontása, a Mária-tisztelet elhanyagolása okozta, hogy „idegen kézre ment a királyi páltza”, s „Az el hatalmazott eretneki istentelenség szította ki az Ország velejét”. A befejezésben Csete utal az éppen „elkezdettt háborúra”, azaz Rákóczi szabadságharcára és a könnyező Mária-képekre, végül Krisztushoz könyörög „Szent István maradákiért”. Az egy évvel később ugyanazon az ünnepen, ugyanott mondott prédikációban az ország mint Mária országa „a mi magyar Máriánk” nevében könyörög Krisztushoz az egész ország megtéréseért.

A század második harmadától a gondolat növekvő szerepet játszott a nemzeti öntudat felélesztésében. Jól megfigyelhető ez a kor másik nagyhatású jezsuita szónokának, Szabó Istvánnak több

beszédében. Szabónál — aki Lukács László jezsuita történész kifejezésével „a Regnum Marianum egyik leglelkesebb hirdetője” — nemcsak „az egész Ország Maria Országá”, hanem „az egész Magyar Nemzet Maria öröksége”. A szónok arról is tud, „hogy Magyar Ország, Maria országának népe Mária népének nevezették a külső Országoktól is”. Szabó szerint

Maria más Országoknak-is ugyan Aszszonya, de Magyar Orzágnak kiváltképen való Örökös Nagy Aszszonya. Maria más Országoknak pártfogója: Magyar Orzágnak Titulus szerént való Pátronája. Más Országoknak királyok adattak: Magyar Orzágnak Apostoli Király. Más országok, országok: Magyar Ország: Regnum Marianum: Maria Ország.

Mint Lukács László rámutatott, a Nagyboldogasszony napjára közzölt első, 1733-ban a kolozsmonostori templomban elmondott beszéd mintegy összegzését adja a barokk vallásos állam- és történelemszemléletnek, valamint a Regnum Marianum eszmének. Az első rész Mária anyai és úrnői méltóságát részletezi, a második a magyar nemzet Máriához fűződő sajátos kapcsolatát tárgyalja. Kora egyházi felfogásának megfelelően a már idézett gondolatot variálva Szabó öntudattal állítja, „hogy nincsen Ország és Tartomány, nincsen Nemzetség a föld kerekéségen, mellyhez olly szorgalmatos gondviseléssel lett volna, és olly sok javaiban részeltette volna, mint a Magyarokat.” Ezt követően felsorolja a nemzet Máriától kapott különféle ajándékait Géza fejedelem Mária-jelenésétől az ország termékenységén és Szent István felajánlásán át egészen a kenyérmezei ütközetig. Az országot Szent István tette Mária Országává, s a nemzet sorsa ettől kezdve elválaszthatatlanul összekapcsolódott Máriával. Az ország romlásának fő okát sztereotíp módon a vallásszakadásban, az ősi Mária-tisztelet elhanyagolásában látja, s a megoldást a Máriához fűződő korábbi viszony helyreállításában jelöli meg.

**Prédikációja a
pozsonyi Szent István
társulat előtt**

A pozsonyi Szent István társulat első összejövetelén, 1750-ben Szent István napján mondott beszédében Szabó az országfelajánlás előadása után így prédikált:

Tehát Mária Magyar Ország Nagy Aszszonya! Ti Magyarok, Maria Öröksége, Mária népe vadatok. Boldog Ország! Szerencsés Nemzet! O vajha ma-is az egész országban nyelvünkön hallatnának ezek a felséges drága szók: Mária Magyar Ország Nagy Aszszonya!

Rekatolizációs szándékát sem hallgatta el, amikor így folytatta:

Tudom bizonyára, hogy a Tisza mellyéki Magyarok nem hinák tévelygéseket Magyar Hitnek, ha Nemzetiünknek tulaidon nyelvén-is szólnánk minnyájan. És amikor német, francia nyelveket méltán tanuljuk, a magunkéról nem felejtkeznenk; midőn azokat nagyra becsüljük, a magunkét

is böcsössé tennénk. [...] A ti eleitekben meg vétettetek Sz. Istvántúl, és a Kristus egy igaz Anyaszentegyháza hívei közé irattattatok: ki-is vissza kíván mint a szökevény szolgát az ő Ura. Viszsa kíván az Országának örökös NagyAszszonya, mint tulaidon örökét, és népét.

Szabó idézett beszédeit a gondos szerkesztés és igényes retorikai kidolgozás mellett érzelmi telítettség jellemzi, s a Regnum Marianum toposz többször válik a variáció és az amplifikáció kiindulópontjává.

**A pálos Török Mihály
beszédei**

A toposz prédikációbeli alkalmazása ekkor sem korlátozódott a jezsuitákra. A pálos Török Mihály 1768 Nagyboldogasszony napján a pesti Mária templomban mondott beszédében például Mária városának nevezi Pestet, majd a korona Máriának történt felajánlását fejtegeti. Az országot Mária örökségének, Máriát „Magyar Koronánk hív őrizőjének” és „Hazánk igazgató Örökös Nagy Aszszonyának” mondja. Mária országot őrző szerepét tanúsítják szerinte többek között a törökön aratott győzelmek és Szent István idegen kézre jutott koronájának ismételt hazakerülése. Török egyrészt meglepődéssel nyugtázza a Mária-tisztelet fellendülését a városban a negyven-ötven évvel korábbi helyzethez viszonyítva, másrészt panaszkodik az ország egészének állapota, Mária „meg-konkolyosodott Öröksége” miatt. A befejezésben azért könyörög, „hogyan hív szolgádtól Néked fel-áldoztatott e Magyar arany Almából minden vesztegető férges ki-tisztúlyanak, és a kik most a Te Nevedet utállyák, rövid idő alatt Téged magasztalynak”. Hasonló gondolatmenetet követ Török a három év múlva ugyanazon az ünnepen Jászberényben mondott beszédében. A szónok itt a „rég Magyarok unokáihoz” fordul, az országot Mária örökségének és választott népének nevezi, s hivatkozik a közelmúltban Budára visszakerült Szent Jobb ereklye viszontagságos történetére.

**A toposz a ferences
Telek Józsefnél**

Nem hiányzik a toposz a századközép népszerű ferences szónokának, Telek Józsefnek a beszédeiből sem. A teljes egészében Máriának szentelt kétkötetes prédikációgyűjtemény, a *Tizen két tsillagú korona* Máriát ábrázoló egész oldalas címlapelőzők metszete alatt latinul és magyarul a toposz verses feldolgozása olvasható:

*Szöz [!], Anya, Patrona: szüli az Igét s testel ruházza,
Mint embert: Könyörög, és úgy vigyáz Magyar Országra.*

A Nagyboldogasszony ünnepéhez rendelt első prédikáció teljes egészében a rekatolizáció szolgálatába állítja a toposzt. Telek felidézi a hagyományt, amely szerint „ez az Ország, a Magyarok megtérésétől fogva öt száz esztendőknél tovább, Mária Országának nevezetett”, majd Máriát a bibliai Zsuzsannával, a Mária-tiszteletet babonaságnak nevező Luthert és Kálvint Zsuzsanna két igazságtalan vádlójával állítja párhuzamba. A beszéd első részében Telek bi-

zonyítja a Máriára szórt vádak alaptalanságát, a másodikban cáfolja a Mária-tiszteletet bálványozásnak bélyegző vádakát. A Magyarország — Mária országa gondolat a magyarok hagyományos Mária-tiszteletével együtt mindkét részben ismételten érvként tűnik fel. A második kötet beszédei ugyancsak többször idézik a toposz valamely változatát. Telek hivatkozott forrásai ebben a vonatkozásban Bonfini és Inchofer Menyhért egyháztörténete, valamint a breviárium Szent Istvánra vonatkozó része. Új elem Teleknél nem található, s az eszme nála is többször összekapcsolódik a nemzeti gondolattal és az aktuális helyi — elsősorban szegedi — hagyománnyal. Lényegében ugyanez érvényes a század második felének számos további, magyar és latin nyelvű Mária- és Szent István-prédikációjára.

Az iskoladráma műfajában a 16. század végétől ismerünk Szent Istvánnal kapcsolatos darabokat. A 17. században ezekhez társulnak a Szent Imre, Szent Gellért és Szent Adalbert életéből merített magyar történeti tárgyú színjátékok, míg a 18. században csaknem kizárólagossá válik a Szent István-téma színpadi feldolgozása. Az 1587–1776 közötti időből tíznél több Szent István-drámáról van adat az ország területén, közülük azonban csupán egy szöveg és két kéziratos program maradt fenn. Szempontunkból figyelmet érdemel, hogy a nagyszombati Collegium Generale megnyitáskor 1649-ben előadott Judit-dramában a főhős Magyarország mennybe felvitt patrónájaként jelképezte Máriát. Az 1650-ben Lőcsén előadott, latin nyelvű *Gerardus* című darab második része az országfelajánlás motívumát dolgozza fel. Jelentőségét az adja, hogy ez az első iskoladráma, amely jelenetté bővítve adja elő a felajánlást. István csak azzal a feltétellel fogadja utódául Pétert, hogy az elismeri Máriát az ország királynőjének. A recreatio játékversenyében győztes Imre a királyi korona helyett Mária képét választja, ami jelzi a törekvést Imre összekapcsolására Mária alakjával. Mint Hoffmann Edith megállapította, hasonló tendenciája van egy 1707-ben Burghausenben és 1765-ben Münchenben előadott jezsuita Szent Imre-darabnak is. A koronafelajánlás a központi témája a jezsuita Franz Neumayr 1747-ben megjelent latin nyelvű Szent István-dramájának. Az első részben István elmondja Asztriknak, hogy nem akarja megkoronáztatni magát, mert a koronát Máriának szánta. A második részben megtörténik a felajánlás.

Neumayr darabja közvetlen forrásul szolgált a minorita Jantso Ferenc *Szent István, a magyarok királya* című, 1776-ban Kézdivásárhely-Kantán bemutatott drámájához. Ez a kéziratban fennmaradt darab csaknem teljes egészében a Mária országa gondolatra épül, s különösen jól mutatja a toposz retorikai működését. Jantso átvette a forrás cselekményét, jelentős szerkezeti átalakításokat végzett, s egy harmadik, jobbára önálló részt is készített. Az első két rész latin, a harmadik magyar nyelvű. A cselekmény mindvégig István palotájában zajlik. Az első részben a király siratja fia elvesztését. Nincs utóda, aki követné elképzeléseit, a magyarok pe-

dig hajlanak a bálványimádásra. Asztrik felkeresi Istvánt, tanácskoznak, majd az érsek Rómába indul, hogy koronát hozzon Istvánnak. Az udvar tagjai dicsérik a király erényeit, eközben István Mária képe előtt elmélkedik: hiúságnak tartja a világ dicsőségét, Máriát nevezi az ország egyetlen örökösének, s azt kívánja, ő legyen a Regina Hungariae. Közben Asztrik hazatér, s koronát hoz Istvánnak.

A második részben István tiltakozik a koronázás ellen, mondván: a korona nem őt, hanem Máriát illeti. Asztrik helyesel, s levonja a következtetést: „Így teszed Magyarországot Mária országává” (sic ex Hungariae regno regnum Marianum facis). Ezzel az udvar tagjai is egyetértenek. Ezután István összeírta Asztrikkal a törvényeket, majd Máriának ajánlja az országot. A harmadik részben Asztrik vigasztalja az Imre halálán „meg keseredet Magyar Nemzetet”, mondván: István Máriára bízta az ország kormányzását. István felolvastatja Asztrikkal a „Mária birodalmához alkalmaztatott rend tartásokat”, megismétli a felajánlást, s zálogként Mária lába elé helyezi koronáját. Konrád császár Magyarországra támad, de Mária Isten angyala által megsegíti az országot. Asztrik szerint ez „szerencsés kezdete Maria Országlásának!” Az epilógus így örvendezik:

*Órúly Örvengy Nemess Ország, szép Magyar haza,
Mert nagy örömmek támadott fényes csillaga,
Midőn lett Maria Országunk Oszlopa,
Árva nemzetünk dicsősséges óltalma!*

Ennyiből is látható, hogy Neumayr és még inkább Jantso meglehetősen szabadon bánt a Szent István életéből ismert történeti és legendai eredetű adatokkal. Jantso adaptációja fokozott nemzeti színezetet hordoz, s jelentősen felerősíti a Mária országa gondolatot, amely a cselekmény menetét befolyásoló tényezővé lép elő.

**A toposz a
felvilágosodást bíráló
egyházi irodalomban**

Nem fejezhetjük be az áttekintést anélkül, hogy ne tennénk említést a toposz felhasználásáról a felvilágosodást bíráló egyházi irodalomban. A példa Szaitz Leónak — saját kifejezésével — a „mostani Aufklärungs-Fantaszták” és a protestánsok ellen írt hírhedt vitairata, az *Igaz magyar*. A szenvedélyes hangú, helyenként penetrális stílusú értekezést Szaitz jellemző módon Máriafi István álnéven, Párizs-Berlin koholt nyomdahellyel, 1785–1790 között adta ki több részben. Az egész munkán végigvonul a nemzeti szempont összekapcsolása a Mária-tisztelettel, azon belül a Mária országa gondolattal. Szaitz szerint jó magyar csak jó katolikus, következésképp csak hű Mária-tisztelő lehet. Mint a Mária-tisztelet középpontba állító első rész elején írja, a magyarok Mária-tisztelete minden más nemzetét felülmúlja, ezért „Magyar-Ország mind e máj napig Regnum Marianum, Mária Országának nevezetik”. Ezt követően három cikkelyben, közel hetven oldalon át

vonultatja fel a magyar és külföldi, katolikus és protestáns szerzők tanúságát a magyarok Mária-tisztelete és a Magyarország — Mária országa gondolat mellett. Kritika és válogatás nélkül halmoz egymásra kortárs és történeti szerzőket; csaknem mindenki megtalálható nála, aki addig valamilyen formában foglalkozott a kérdéssel, s egyetlen célja az alaptétel minél látványosabb bizonyítása.

Szaitz Leó *Igaz magyar című vitairata*

A három szakaszra osztott második rész középpontjában Szent István alakja és tisztelete áll, s a közel kétszáz lap terjedelmű második szakaszt Szaitz teljes egészében Szent István Mária-tiszteletének, az országfelajánlás és a Regnum Marianum gondolatának szentelte. Itt a korábbiak mellett — az előbbiekhöz hasonló módszerrel — új forrásokat is idéz, néha rámutat azok ellentmondásaira, s megkísérli ezeket a maga céljának megfelelően feloldani. Ismételten állást foglal amellett, hogy „Sz. István Király vólt az, ki Máriát a Magyarok Nagy Aszszonyává választotta, és Magyar Országot Regnum Marianum, Mária Országává tette”, de a jezsuita Turótzai Lászlóra és Prileszky Jánosra hivatkozva megemlíti azt az elképzelést is, amely szerint „valamint Sz. István a B. Sz. Máriát Magyarok Nagy Aszszonyává, úgy Sz. László azt Magyar Ország Pátronájává választotta”. A X. cikkelyben azt hangsúlyozza, hogy Istvánnak különös gondja volt „az ország oltalmára s boldogítására”.

Szaitz itt némileg átformálta és az ideális uralkodó felvilágosodás kori típusának megfelelően korszerűsítette az országot Mária oltalmába ajánló Szent István hagyományos képét, s az ország földi boldogítására törekvő uralkodó alakját állította előtérbe. Ezzel előre jelzi a folyamatot, melynek során a barokk kori Magyarországon leginkább tisztelt szentnek, István alakjának az elvilágiasodásával párhuzamosan nem jelenik meg új motívum a Regnum Marianum vonzaskörében, s megkezdődik a toposz lassú kiüresedése. A munka további jelentősége a toposz története szempontjából abban van, hogy ez az első magyar nyelvű értekezés, amely jelentős terjedelemben foglalkozik a Mária országa gondolattal. Szaitz a felvilágosult tanok sajátos ártértelezésével küzd a felvilágosodás és a felvilágosult abszolútizmus ellen, miközben összegzi a hagyományt, s történetinek látszó, valójában apologetikus érveléssel felerősíti azt és új, aktuális eszmei összefüggésbe állítva továbbadja az utókornak. Hatása a 18–19. század fordulójának egyházi irodalmában jól kimutatható.